

Юрій МИЦАВКА
(Дрогобич, Україна)

НАСЛІДКИ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ У ПРАЦЯХ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ КІНЦЯ ХІХ СТ. – 1939 РОКУ

Для зрозуміння сутності бачення Люблінської унії польськими істориками та її відображення у історичній свідомості польського народу особливо важливими є загальні оцінки цих подій середини ХVІ ст. та їх наслідків для долі Польщі та народів Східної та Центральної Європи, відображених у працях науковців. Саме у них часто найбільш яскраво відображаються різноманітні історичні міфи, стереотипи та ідеологеми, що побутували в польських уявленнях про історію унійного акту 1569 р.

Для польських дослідників важливим було підкреслення великого позитивного значення Люблінської унії для усього майбутнього мешканців колишнього Великого князівства Литовського. Так ще Ю. Шуйський вважав, що наприклад приєднання українських земель до Корони принесло населенню цих територій «остаточне визволення від литовських феодалних обов'язків, ліквідацію чисельних тягарів» [16, 198]. Таким чином історик бачив унію знаряддям поширення свободи та громадянського поступу.

Серед факторів, що сприяли утвердженню унії та зближенню народів М.Бобжинський звертав увагу на поширення теренами Великого князівства Литовського польської мови, що він оцінював як позитивний чинник впливу гуманізму. Історик стверджував, що лише завдяки поширенню польської писемної мови на схід туди проникали релігійні «новинки» руху реформації, який «відкрив, спочатку польській, а пізніше литовській, шляхті їх устремління у сфері релігії» [1, 91].

В оцінках Т. Корзона, із його візією минулого крізь призму «історичного оптимізму», Люблінська унія була остаточним актом любові, через яку було погоджено відмінні інтереси різних соціальних та національних груп. Особливо такої сутності новому унійному договору надав, на думку історика, сам король Сигізмунд ІІ Август, якого «серце було переповнене любов'ю до

народу». Такі провідні стимули у щирому єднанні народів Королівства Польського та Великого князівства Литовського породжували у монарха радість з факту «утворення величезної речіпосполитої з різних народів, мов та релігій, поєднаної вузами братерства» [8, 98].

В. Смоленський, що розглядав унійний процес XVI ст. у контексті екікуційного руху за реформу правовідносин та налагодження державного механізму у його стосунку до соціальних станів (зокрема шляхти) польсько-литовської держави, у такому контексті оцінював і Люблінську унію. Основним елементом та здобутком нового унійного договору він бачив уніфікацію правового і соціально-політичного статусу шляхти у межах Речі Посполитої [13, 125].

Високо оцінював Люблінську унію В. Конопчинський, що вбачав у ній втілення бажань та реалізації потреб ледь не абсолютної більшості мешканців Великого князівства Литовського, які були відображенням справжнього цивілізаційного та суспільного поступу. Вчений наголошував, що все це «відбулося згідно із побажаннями сотень тисяч й в шкоду лише для жменьки упривілейованих й здебільшого тільки для їх пихатості» [7, 122].

Звертав увагу на наслідки Люблінської унії у зовнішній політиці і В. Смоленський. Вчений вважав, що сам факт проведення сейму та підписання унійного договору мав величезний вплив на усі події та на політику інших держав щодо польсько-литовської держави. Історик стверджував, що «Люблінська унія ставила непорушну стіну на шляху завойовницького походу Москви» [13, 125].

Попри прославлення Люблінської унії у польській історіографії висувалось й чимало застережень щодо її наслідків у далекоюсяжній перспективі суспільно-політичного розвитку. Також історики віднаходили деякі елементи недовершеності унії, що часто виростало із певних максималістських бажань дослідників, які виходили із накладання на минуле політичних проектів кінця XIX – першої половини XX ст. щодо сучасного та майбутнього Польщі.

Ю. Шуйський вважав, що Люблінська унія відразу у положеннях договору мала «певні браки». Серед таких він називав не вирішеність проблем «скарбниці, війська, покращення уряду, судівництва та справи спадкування» [16, 198]. Причину їх не до-

вершеності на Люблінському сеймі вчений вбачав у занадто довгій тривалості його засідань й «байдужість» сеймових послів, що до цих питань. У цей же час шляхта змогла вирішити свої станові економічні проблеми, а саме «усунути правові соціальні переваги польських та литовських можновладців, загальмувати розвиток міщан, забезпечити підприємницький рух шляхетських мас на Схід» [16, 198].

Також бачив недовершеність Люблінської унії й Ф. Конечний, втім вчений робив наголос на дещо інших й намагався вкласти історичний процес у рамки своїх цивілізаційних теоретичних розважань. Він вважав, що «сучасники були переконані, що цей договір як не був першою формою унії, так і не є її остаточною». Історик вважав, що всі творці унії планували в майбутньому позбутися «обмежень, на котрі сьогодні погодились з огляду на литовських можновладців» [6, 356] – тобто ліквідації решток автономії та суспільної й політичної самобутності земель Великого князівства Литовського й повністю його уніфікувати під польські зразки та культурні традиції. Такі починання дослідник називав «удосконаленням унії».

Розглядаючи процес укладення Люблінської унії Т. Корзон зазначав, що актом унійного договору 1569 р. цей процес не повинен був завершитись. Історик зазначав, що Сигізмунд II Август на цьому ж сеймі в Любліні стверджував, що усі, здобуті цим актом, звершення можуть бути знівельовані у майбутньому, якщо реформу уже єдиної держави не буде продовжено. Таким чином король наказав внести в порядок обговорення Люблінського сейму 1569 р. пункти про реформу порядку виборів короля, реформи судівництва, утворення «національної скарбниці» із постійних податків і як наслідок утримування постійного найманого війська. Однак через недалекоглядність сенаторів та послів сейму, це не було розглянуто й відкладено на 1670 р., коли також «нагода була змарнована через дріб'язкові суперечки» [8, 98].

Пункти унійного договору 1569 р., у яких йшлося про збереження окремої скарбниці, війська та центральних адміністративних посад для Литви, негативно оцінював С. Смолька. Це, на думку вченого, робило цю велику уніфікаційну реформу недовершеною та зберігало основи для певного литовського сепаратизму. Однак, як стверджував історик, король Сигізмунд Август планував в майбутньому «усунути ці перешкоди» на шляху повного злиття поль-

ської та литовської держав у єдиний організм. Такі заходи монарх пов'язував у єдиному комплексі із своїми задумами щодо врегулювання питання наступництва по собі трону [14, 73].

У своїх розважаннях над можливим розвитком подій 1569 р. М. Бобжинський висував можливість альтернативного розв'язання проблем взаємовідносин Королівства Польського та Великого князівства Литовського, що постали перед Сигізмундом II Августом. Вчений вважав, що король міг скористатись із своїх спадкових прав на Литву й «замість зрікатися принципу спадкування, мав можливість визначити для неї наступника». Внаслідок такого розвитку подій уже польські можновладці, задля збереження унії, мали б визнати цього спадкоємця уже на троні Польщі. Таким чином польсько-литовська держава могла б уникнути усіх своїх клопотів із ослабленням монархії та посиленням шляхетської анархії, які спіткали її у майбутньому. Це все заставляло історика зробити категоричний висновок, щодо цінності Люблінської унії – «унія, у цій формі, у якій її було укладено, була кардинальною помилкою» [1, 94].

Із подібними негативними оцінками щодо нібито закладених у Люблінській унії принципів, що підривали б життєві сили новоствореної Речі Посполитої, підходив до оцінки унійного акту Л. Колянковський. Вчений, що хоч і був прибічником табору Ю. Пілсудського та ідей про необхідність творення федеративної держави, розглядав Річ Посполиту як дітище виключно польського народу, бачив в унії багато елементів, які б отруювали усе майбутнє існування польської держави та цілої польської нації [5, 326].

Із певним скепсисом щодо наслідків Люблінської унії для усієї наступної долі польського народу відносився В. Собеський. Для нього, як представника політичного табору націонал-демократів, історичним ворогом Польщі протягом усієї історії її існування була Німеччина, звідки нібито виходила основна загроза не лише для політичного, але й національного та культурного існування польського народу. У баченні історика саме через Люблінську унію Польща змушена була вступити у безпосередній контакт із Москвою й боротися проти неї задля захисту Литви [15, 93].

Про остаточні результати унії, які яскраво проявились через понад два століття, розважав С. Кутшеба. Вчений вказував, що взаємна асиміляція між населенням Корони та Литви до кінця XVIII ст. зайшла так глибоко, що при обговоренні пунктів та

остаточному затвердженні Конституції Речі Посполитої 3 травня 1791 р. необхідною та закономірною була ліквідація усіх адміністративних відмінностей між обома частинами польсько-литовської держави, які ще зберігали рештки державницької самобутності Литви [9, 657].

Цікавими є порівняння В. Конопчинським акту Люблінської унії до інших подібних унійних об'єднань, що у різні історичні періоди поставали у Європі. Історик прирівнював її до акту Кальмарської унії між Данією, Норвегією та Швецією, якій вона «дорівнювала своєю історичною вагою, однак перевершила своєю тривалістю всі новітні союзи в материковій Європі» [7, 123].

Проводячи загальні оцінки змін у державному устрої польсько-литовської держави, що сталися внаслідок Люблінської унії, Б. Лімановський провів порівняння об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського із сучасними вченому прикладами. Так форму зв'язку між Литвою та Польщею він прирівнював до сучасної йому дуалістичної Австро-Угорської монархії. Становище кожного із двох суб'єктів Речі Посполитої він характеризував, як «майже повну незалежність, за винятком закордонних справ» [11, 32]. Такий висновок він робив через збереження на теренах Великого князівства Литовського чинності Литовського статуту та руської мови, як мови діловодства, наявності власного гетьмана та війська, підскарбія та скарбниці, канцлера та канцелярії.

Цікаво погляди польських істориків ХІХ та першої половини ХХ ст. на Люблінську унію та на унійний процес між польською та литовсько-руською державами загалом підсумовував Ф. Конечний через зображення його кризь призму заповіту Сигізмунда ІІ Августа. Цитуючи історичне джерело вчений стверджував словами короля, що «Короні Польській та Великому князівству Литовському надаємо та заповідаємо любов, згоду, єдність, котру наші предки на латині називали унією» [6, 357].

Дослідник історії церковної унії у Речі Посполитій єпископ Е. Ліковський вважав, що усі політичні унії ХІV – ХVІ ст. були не повними та не остаточними, доки не відбулося справжнє культурне та цивілізаційне поєднання руського народу із польським [10, 3].

Полемізуючи з українською та російською історіографіями О. Халецький наголошував, що Люблінську унію не можна ро-

зуміти як «якийсь колонізаторський «Drang nach Osten» поляків». Що в усій повній солідарності польських політиків у їх стараннях впровадити унію не можна вбачати загарбницького плану, адже поляки, «попри усі юридичні обмеження», уже жили на теренах Великого князівства Литовського й до 1569 р. О. Халецький сам акт приєднання українських земель до Королівства Польського розглядав як інкорпорацію [3, 30].

Уже наприкінці досліджуваного нами періоду розвитку польської історичної науки, у 1936 р., С. Закшевський називав Люблінську унію «історичним заповітом» для нащадків й вважав, що її генеральна політична та культурна лінія повинна бути реалізована уже у сучасну йому епоху або можливо наступними поколіннями поляків та литовців. Як прихильник табору санації вчений стверджував, що «сучасна Польща та Литва повинні бажати для себе, щоб знайшлася одна людина із силою впливу на першу та другу, при чому наділена справжнім талантом дипломатичного та політичного мистецтва, але не з холодним та калькулюючим серцем, тільки з палаючим від любові довірених під його опіку та відповідальність народів» [18, 208].

При збереженні у сучасній польській історичній свідомості та в публіцистично-політичних творах тенденцій до прославлення Люблінської унії, як акту великої моральної ваги, у наукових працях проявляється тенденція до значної різноманітності у її оцінках. Так Є. Топольський, подібно до старшого покоління істориків, що вважали більш доцільним розвиток Польщі у напрямку поглиблення стосунків із Західною Європою, стверджує, що «спрямування уваги та енергії народу в напрямку змагань із Москвою, Туреччиною й татарами, послаблювало цивілізаційні зв'язки із заходом Європи, що тоді динамічно розвивався» [17, 144]. А. Суліма-Камінський у своїй «Речі Посполитій багатьох народів» навпаки вказує на значні перспективи міжнародної співпраці та взаємного культурного збагачення. Втім вчений зазначає, що в унійних договорах було закладено велику помилку, що в пізнішому й призвело до руйнування польсько-литовської держави – а саме відсутність включення у рівноправний міждержавний зв'язок третього народу Речі Посполитої – русинів-українців. [4, 56]. Несправедливість щодо них намагались виправити уже в Гадяцькій унії 1658 р., однак, через значне загострення міжнародного конфлікту та недалекоглядність еліт,

безрезультатно. Натомість М. Маркевич робить акценти на рівноправності польсько-литовського зв'язку й зазначає, що «Люблінська унія залишила два державні організми та гарантувала спеціальні привілеї для приєднаних до Корони волинського, брацлавського та київського воєводств» [12, 377]. З іншого ж боку звернемо увагу й на популярний у сучасній Польщі погляд відображений в останніх європейських дослідженнях Люблінської унії. Так Р. Фрост наголошує на змішаних відчуттях, які викликала унія 1569 р. у її сучасників та особливо на незадоволенні литовської сторони. Однак він зазначає, що попри це Люблінський акт залишається «величним досягненням» реалізованим завдяки ідеї «братерської унії народів, унії державних спільнот», що «були найбільшою силою, та водночас найбільшою слабкістю навої унійної держави» [2, 764].

Таким чином в оцінках Люблінської унії та її наслідків відобразився увесь спектр ідейних переконань польських істориків, що схилились до відмінних історіографічних теорій та зазнавали впливу різноманітних політичних концепцій. Втім, попри існування, як прославлення та навіть апофеозу Люблінської унії, так і доволі скептичних оцінок її ролі у долі польського народу, для всіх істориків вона однозначно виступала однією із наріжних подій усєї історії Польщі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1927. T.2.
2. Frost R. Oksfordska historia Unii Polsko-Litewskiej. Powstanie i rozwój 1385–1569. Poznań: Rebis, 2018.
3. Halecki O. Unia Lubelska. Kraków: Drukarnia „Czas”, 1916.
4. Kamiński A. S. Historia Rzeczypospolitej wielu narodów 1505–1795. Lublin: Instytut Europy Srodkowo-Wschodniej, 2000.
5. Kolankowski L. Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne. Lwów: Skład główny w księgarni Gubrynowicz i syn, 1936.
6. Koneczny F. Dzieje Polski za Jagiellonów. Kraków: Nakładem Towarzystwa oświata ludowej, 1903.
7. Konopczyński W. Dzieje Polski Nowożytnej. Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa, 1936. T. I. 1506–1648.

8. Korzon T. *Historia Polski*. Kijów: Wydawnictwo Rady Okręgowej, 1918.
9. Kutrzeba S. *Unia Polski z Litwą. Polska i Litwa w dziejowym stosunku*. Warszawa; Lublin; Łódź; Kraków: Gebethner i Spółka, 1914.
10. Likowski E. *Unia Brzeska (r.1596)*. Warszawa: Skład główny Gebethnera i Wolffa, 1907.
11. Limanowski B. *Dzieje Litwy*. Warszawa: Towarzystwo wydawnicze, 1916.
12. Markiewicz M. *Historia Polski 1492–1795*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2004.
13. Smoleński W. *Dzieje narodu polskiego*. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1921.
14. Smolka S. *Poczet królów polskich: zbiór portretów historycznych*. Wiedeń: nakład Maurycego Perlesa, 1893.
15. Sobieski W. *Dzieje Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Zorza, 1938. T.1.
16. Szujski, J. *Historia Polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1889.
17. Topolski J. *Historia Polski*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2015. S. 144.
18. Zakrzewski S. *Zagadnienia historyczne: W 2 t.* Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936. T. 2.